

Жуковский М.П.

Председатель Никопольской городской организации

Всеукраинского союза краеведов,

заместитель директора Никопольского

государственного краеведческого музея

по научной работе

[Биография](#)

Як на Нікопольщині партизани воювали...

На 57-й день Другої Вітчизняної війни Нікопольщина опинилась під німецькою окупацією, про що керівництво країни так і не повідомило у зверненнях Радінформбюро населення Радянського Союзу. Ще протягом місяця Нікопольщина була на лінії фронту. Між німецькими та радянськими військами часто спалахували артилерійські дуелі, 19-21 серпня 1941 р. на Нікопольських переправах загинуло до 100 радянських солдат. 4-5 вересня 1941 р. на правий берег висадився десант червоноармійців 30-ої кавалерійської дивізії для розвідки боєм сил противника. Десант здійснив напад на штаб німецьких та угорських військ і розгромив їх. В бою загинули 11 радянських військовослужбовців на чолі з капітаном О. Хатамовим. В цей період активно почали діяти партизани Нікопольщини. 29 серпня 1941 р. на дорозі між селом Капулівка та Покровське була обстріляна і підірвана німецька штабна машина. У вбитого офіцера зв'язку партизани вилучили секретну карту з планом наступу німців на лінії Південного фронту. Партизанським загonom Рижикова був здійснений напад на групу офіцерів біля Дніпра, внаслідок чого п'ять німецьких офіцерів було вбито. 8 вересня 1941 р. біля с. Сулицького була обстріляна німецька машина, при цьому вбито двох німецьких офіцерів і одного поранено.

В районі с Червоногригорівка та м. Марганець загин нікопольських партизан на чолі з Куцеволом П.Н. та марганецький загін під керівництвом Клочко М.К. знищили близько 30 ворожих солдат і офіцерів, захопили один катер, який передали радянському командуванню.

Для підсилення партизанських загонів в Дніпровських плавнях Військова Рада Південного фронту направила до них загін № 1080 під командуванням батальйонного комісара Захарова М.П., який налічував 311 чоловік і був добре озброєний і споряджений для розвідувально-диверсійної діяльності. Для координації дій загонів була створена рада партизанських командирів на чолі з Рижиковим Ф.Т. Це було перше велике партизанське з'єднання на півдні України восени 1941 року.

Але в середині вересня становище на Південному фронті різко погіршилось. Радянські війська, а з ними і частина партизанських сил змушені були відійти на схід. Загони партизан №1080, Апостоловський, Лепетихський, Нікопольсько-Харківський, Криворізький, що залишились в плавнях і нараховували близько 500 партизан, організували кругову оборону та замінували підходи до своїх позицій.

Для боротьби з партизанами німецьке командування створило спеціальну групу військ під командуванням генерала фон Роки. Перша спроба противника проникнути 19 вересня 1941 р. в місце розташування партизанської бази закінчилася невдачею та великими втратами для нього.

9 жовтня 1941 р. партизани відбили атаки штурмових груп 1-ої мотобригади СС, які втратили 60 солдатів і офіцерів убитими та пораненими. Після цього бою через тиждень німецьке командування змогло двома полками 444-ої охоронної дивізії оточити район розташування партизанської бази і при підтримці артилерії розпочати 18 жовтня 1941 р. вирішальний наступ. Протягом тижня йшли запеклі бої партизанів з переважаючими силами противника. Понад 200 партизанів загинули в боях або були захоплені в полон і розстріляні. Серед них нікопольці Рижиков Ф.Т., Різніченко А.Г., Шабалін А.І., Костіков І.М., Багно О.Г. та інші.

Командування Південного фронту реорганізувало в листопаді 1941 р. загін Клочко М.К., який знаходився на території Ворошиловградської області. 5 грудня 1941 р. загін у складі 39 чоловік під командуванням Клочко рушив в тил німців з завданням розгорнути партизанські дії в Дніпровських плавнях. Цей рейд завершився трагічно. Вже на підході

до Дніпра 28 грудня 1941 р. загін був викритий, і Клочко в перестрілці з поліцією, будучи поранений, застрелився. Наступного дня в бою з поліцією партизани також понесли втрати. Відірвавшись від поліцейських, вони проникли в Марганець, проте більшість було викрито агентами гестапо, арештовано і розстріляно

Восени 1941 р. починається перша масова хвиля терору німецьких окупантів проти мешканців краю. На початку жовтня 1941 р. до Нікополя прибули підрозділи 1-ої моторизованої бригади СС Германії, їх першими жертвами стали представники партійно-радянського активу, громадяни єврейської національності, яких розстріляли на виїзді з Нікополя, у протитанковому рові, який був викопаний влітку 1941 р. для прикриття з'єднання Дніпропетровського шосе та залізниці. На території Нікополя, Марганця і шахтарських селищ знаходились табори радянських військовополонених, яких німці широко використовували на шахтах по видобутку марганцю. Багато з них загинуло від важкої праці або було розстріляно окупантами.

Широкий терор був розгорнутий і проти сільського населення. За даними комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників у Чкаловському районі, жертвами їх репресій стали 3 375 чоловік.

Німецька окупаційна адміністрація та її каральні органи намагалися контролювати все населення Нікопольщини і примусити працювати на користь Німеччини. У листопаді 1941 р. Нікополь було включено до складу генеральної округи Дніпропетровського рейх комісаріату «Україна». Близько 4 тисяч нікопольців були вивезені в рейх на примусові роботи, десятки тисяч змушені були працювати на шахтах, в не-великих підприємствах, міських громадах, платили податки грошима та сільськогосподарськими продуктами.

Підпільний Нікопольський міськом КП(б)У так і не розпочав організувати нікопольців на боротьбу з німецькими окупантами. Восени 1941 р. в Нікополі серед учнів школи виникла таємна патріотична група в кількості 11 чоловік під назвою «Правда». Очолив групу комсомольців-підпільників Хілінський М.. Антифашисти розповсюджували листівки з закликами до боротьби з окупантами. В лютому 1942 р. педшкола була зачинена, і в зв'язку з загрозою вивезення в Німеччину, група припинила свою діяльність.

Навесні 1942 р. Хілінському вдалося встановити зв'язок з іншою групою антифашистськи настроєної молоді. Спільними зусиллями була створена підпільна організація «За радянську Батьківщину», яка нараховувала влітку 1942-го вже кілька десятків учасників та їх помічників. Активно діяли Хілінський М., якого обрано секретарем організації, члени комітету Лома В., Назаренко Л., Резніков С, Шпак А., Слепенцова В. Підпільники за допомогою примітивного друкарського верстату випускали і поширювали антифашистські листівки, таємно збирали зброю, здобували в органах окупаційної адміністрації бланки документів та інформацію про плани її діяльності. Проте відсутність у молодих підпільників досвіду конспіративної роботи призвела до того, що один родич підпільниці Слепенцової, колишній командир Червоної Армії Рябих Т., дізнавшись про існування організації, доповів про неї в СД. 17 грудня 1942 р. багатьох учасників підпілля було заарештовано. Після допитів і тортур вранці 7 січня 1943 р. їх повезли на розстріл разом із заарештованими підпільниками із с. Знам'янка Запорізької області. Дорогою смертники зробили відчайдушну спробу вирватись на волю. Але втекти змогли тільки троє: нікопольці Назаренко Л., Шведов О. та Орлов П. (Знам'янка). Того ранку загинули підпільники Лига М., Шпак М., Лома В., Резніков С, Чирченко І. Пізніше гітлерівці розстріляли Хілінського М., Слепенцову А., Слепенцову В., Кулика В., Шахтаря П.

Для організації антифашистського опору на території Нікополь-Маргацевого басейну в червні 1942 р. в районі с. Шолохово були таємно скинуті з літака на парашутах зв'язкові ЦК КП(б)У Наумов Ф.Ф. та Гурова Н.І. Їм вдалось закріпитись в с. Червоногригорівка, де Наумов організував підпільну антифашистську групу. Її учасниками були Колондьонок МІ, Пісаревич М.І., Пісаревич А.Д., Пісаревич Ю.М., Стегнієнко В.Я. Підпільники проводили агітаційну роботу, сприяли втечам радянських військовополонених, яких потім направляли в марганецький партизанський загін, здійснювали саботаж заходів окупаційної адміністрації.

В Марганці, де німцями був розгромлений підпільний центр на чолі з Громовим В.Г., таємно із-за лінії фронту прибув у травні 1942 р. Іванов М.І. Він створив підпільний антифашистський комітет у складі Жегета П.Ф., Охромкова Я.В., Беленцова Ф.Ф., Клиценко Я.І., Осадчого В.П., Шконди Г.А. та інших. Ця організація випускала та таємно розповсюджувала антифашистські листівки з закликами до боротьби проти гітлерівців. Підпільники намагалися зірвати заходи окупаційної адміністрації по вивозу населення у Німеччину, допомагали втекти радянським військовополоненим з концтабору. Підпільний комітет проводив підбір людей для створення партизанського загону...

Навесні 1943 р. у Нікополі почала діяти антифашистська група «Месник». Її

організатором та керівником був Хлястіков Л.Ф., який до війни працював головою відділу фізкультури, учасник оборони Севастополя, де він потрапив в німецький полон, але зумів втекти і повернутися до Нікополя.

Учасниками групи переважно була молодь, яка працювала разом з Хлястіковим до війни в спортивних організаціях. Підпільники, які були розбиті на «трійки» та «п'ятірки» розповсюджували антифашистські листівки, таємно збирали зброю, здійснили два теракти проти німецьких солдат та поліцейських. Хлястіков встановив зв'язок з підпільними групами в с Кам'янка Запорізької області, на залізничних станціях Нікополя, Марганця, в селах Капулівка і Покровське Чкаловського району, а з вересня 1943 р. - з радянськими десантниками, які висадилися в Покровських плавнях.

У 1943 р. в с Капулівка діяла група радянських підпільників, в яку входила родина Сиви - Сергій Іванович, Василь Сергійович, Фролина Карпівна, Галина Сергіївна, Антоніна Сергіївна.

В нелегких умовах окупації діяли підпільники с. Шолохове. Сільський лікар Ф.Ф. Палієнко рятував юнаків і дівчат від вивезення до Німеччини, видавав їм довідки про поганий стан здоров'я. Сім'ї Марченка Г.Я. та Тютюнника П.П. переховували і надавали допомогу радянським військовослужбовцям, які втекли з німецького полону.

У квітні 1943 р. активізувала свою діяльність підпільна група під керівництвом Кардашова А.Я., який працював під час окупації завідуючим перевального пункту пристані Нікополь. Це були залишки підпільної міської компартії, яку залишив у серпні 1941 р. Нікопольський міськом КП(б)У, але керівництво якої відмовилось проводити антифашистську роботу. Крім розповсюдження антифашистської агітації, підпільники збирали розвідувальну інформацію про дислокацію та пересування німецьких військ на Нікопольсько-криворізькому напрямі, яку Кардашов передавав в розвідувальну групу Червоної Армії. У вересні 1943 р. підпільник Бояринцев П., який працював на станції Нікополь, спрямував в тупик німецький ешелон з технікою та пораненими. Внаслідок аварії головний шлях був закритий на довгий час. Інші учасники групи Золотухін М.П. та Сапіга О.І. під час нальоту радянської авіації на станцію запалили вогонь на поворотному крузі в депо. Літаки влучно бомбардували депо, пошкодивши кілька паротягів та поворотний круг.

Враховуючи важливе значення Дніпровських плавнів для діяльності розвідувально-диверсійних груп, радянське командування влітку 1943 р. направило декілька десантних груп у цей регіон, а керівники місцевого підпілля почали створювати партизанські групи та загони.

У серпні 1943 р. Марганцевський підпільний комітет створив у плавнях партизанський загін на чолі зі Шкондою Г.А. Він поповнювався шахтарями з Марганця та військовополоненими. Загін здійснював напади на німецькі обози і склади зі зброєю та боєприпасами. В жовтні 1943 р. за завданням радянської фронтової розвідки група партизан на острові «Комуна» (нині сад колгоспу ім. С. Орджонікідзе) захопила в полон німецького офіцера і солдата та доставила його у штаб Червоної Армії.

Керівники нікопольських підпільних груп Хлястіков Л. і Кардашов А. зуміли встановити між собою зв'язок, а також з підпільниками із с. Покровського і с. Капулівки, а через них з десантною групою майора Кравченка В.І. Протягом вересня-жовтня підпільники направили десятки людей на базу партизанського загону, який був розташований в Покровських плавнях. На кінець жовтня 1943 р. в ньому нараховувалось близько 300 чоловік, об'єднаних у чотири роти. Проте несподівано для всіх партизан радянські десантники арештували та розстріляли одного з партизанських командирів Героя Радянського Союзу Ткачева М.Л. та його батька.

28 жовтня 1943 р. партизанські розвідники обстріляли на Дніпрі німецькі баржі, а через кілька днів - дві німецькі автомашини в плавнях і при цьому вбили і поранили декілька гітлерівців. Довідавшись про терористичні акти партизан, німецьке командування направило проти них каральну експедицію. Переодягнувшись у радянську військову форму, агенти таємної польової поліції проникли в плавні і, увійшовши в довіру до командира партизанського загону, захопили його в полон. Після цього розпочався наступ на партизанську базу. Внаслідок бойових дій значна частина партизан загинула або потрапила у полон. Численні арешти підпільників були в Нікополі, Капулівці, Покровському.

1 грудня 1943 р. орган німецької контррозвідки - зондеркоманда донських козаків «Петер» (командир - колишній старший лейтенант Червоної Армії Петро Голофаєв) розстріляла на околиці Нікополя понад 60 учасників підпільного та партизанського руху, серед яких були і Хлястіков Л.С., Цеханович Д.К., Галушка М.Я. та інші.

Важка ситуація склалася у Марганецьких плавнях. Під тиском противника загін «Марганець» у складі 145 чоловік на чолі з Івановим змушений був перетнути лінію фронту у середині листопада 1943 р. Але на базі Басанської, Червоногригорівської та Марганецької підпільних груп був сформований новий партизанський загін на чолі з Охромковим Я. та Живицею Я. За короткий час загін виріс до 100 чоловік. Викриті ворогом, партизани прийняли 20 грудня 1943 р. бій з карателями. Внаслідок несприятливих умов для боротьби, партизани змушені були відступити, і 23 грудня 1943 р. перейшли лінію фронту.

В останній рік німецької окупації Нікополя, в ньому діяли дві групи агентурної розвідки штабу партизанського руху Південно-Західного фронту (з 20 жовтня 1943 р. - 3-го Українського).

В травні 1943 р. діяла розвідгрупа «Антон» в складі Анісімової А.В. та Попової Н. Вони розташувались в Нікополі по вул. Свердлова, 40 на базі родини Самотейкіних. Розвідниці збирали відомості про дислокацію і пересування німецьких військ. Випадково їх розпізнав агент німецької контррозвідки, що раніше був інструктором радянської розвідшколи. Анісімова та Попова були заарештовані і кинуті в концтабір, а члени родини Самотейкіних зазнали переслідувань з боку німців.

У серпні 1943 р. у Нікополь прибула розвідгрупа в складі Романової К.Г., Мулявкіної Л. та Куліченко М. Маючи надійні документи, вони змогли поселитись на квартиру до родини Дернових, які згодом почали допомагати їм в небезпечній роботі. Куліченко влаштувався працювати на залізничну станцію, де збирав дані про пересування німецьких військ через Нікополь. Згодом до них приєднався зв'язківець із-за лінії фронту Потиленко О. Протягом п'яти місяців розвідники діяли в окупованому місті, посилаючи десятки радіограм радянському командуванню з важливими даними про противника, а також викликали авіацію на бомбардування станції Нікополь, коли на ній скупчувалось багато німецьких ешелонів. За успішне виконання спецзавдання розвідники були нагороджені

орденами Бойового Червоного Прапора.

Маловідомою сторінкою в історії Нікопольщини є діяльність Організації українських націоналістів в період німецької окупації краю. Її початок пов'язаний з прибуттям до Нікополя восени 1941 р. представників похідної групи ОУН на чолі з Тимченком У. Вони особисто брали участь у створенні органів місцевого правління і залучали до них місцевих жителів.

Осередок ОУН розгорнув роботу по пропаганді ідеї відродження самостійної Української держави, створили легальну Нікопольську організацію «Просвіта», через яку вели виховну роботу з дітьми та підлітками, щоб запобігти їх онімечуванню. Спочатку німці не чіпали активістів ОУН, оскільки в перші дні війни її керівництво заявило про свій намір боротись проти комуністичної диктатури.

Проте отримавши дані, що українські націоналісти в підпільній пропагандистській роботі закликають населення до антифашистської боротьби, гітлерівці заборонили «Просвіту» і почали переслідувати оунівців. Тимченка У. було заарештовано та вислано в Німеччину.

Але нелегальна діяльність ОУН продовжувалась: створювались підпільні осередки в Нікополі, Марганці, селах Нікопольського та Томаківського районів, розповсюджували антифашистські листівки, роз'яснювали завдання національного руху. Одним із районних провідників ОУН-бендерівців в Нікополі був Вовк Ф.І., який працював до війни директором СШ № 9, а під час окупації - головним агрономом району і мав широкі зв'язки серед місцевих жителів. В Нікопольській окружній організації ОУН було в той час до 100 чоловік. Восени 1943 р. німецька поліція розгромила їх головну конспіративну квартиру в Нікополі по вул. Шевченка № 73. Але керівнику ОУН «Тимішу» з іншими підпільниками вдалось втекти. Частина членів ОУН за наказом керівництва виїхала на захід, деяка частина, що залишилась, в 1944-1945 рр. була викрита і репресована органами НКВС.

Источник:

1. Родной Никополь. - 2013. - 19 сентября. - С. 11.
2. Родной Никополь. - 2013. - 26 сентября. - С. 12.

Перевод в электронный вид: Волкова Е.Ф.

На нашем сайте Вы можете узнать больше про историю Никопольщины:

- [История Никопольщины](#)

[В случае использования материалов этого сайта активная ссылка на сайт обязательна](#)